

НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто практичні питання, що пов'язані з втіленням стратегій реіндустріалізації та модернізації економіки України. Проаналізовано структурну економічну політику провідних країн, процеси часткової деіндустріалізації та новітні стратегії їх неоіндустріалізації в умовах глобального розвитку. Виокремлено фактори, що сприяють поверненню високотехнологічних виробництв із країн, що розвиваються, в провідні країни. З урахуванням досвіду розвинених країн окреслено можливі стратегії неоіндустріального розвитку транзитивних країн, зокрема України.

Ключові слова: модернізація, індустріалізація, деіндустріалізація, неоіндустріалізація, провідні та транзитивні країни.

Бондарець М.В. Неоиндустриализация как стратегия социально-экономической модернизации экономики Украины. В статье рассмотрены практические вопросы, которые связаны с претворением стратегий реиндустриализации и модернизации экономики Украины. Проанализировано структурную экономическую политику передовых стран, процессы частичной деиндустриализации и новейшие стратегии неоиндустриализации в условиях глобального развития. Выделены факторы, которые способствуют возврату высокотехнологических производств из развивающихся стран в передовые страны. С учетом опыта развитых стран очерчены возможные стратегии неоиндустриального развития транзитивных стран, в частности Украины.

Ключевые слова: модернизация, индустриализация, деиндустриализация, неоиндустриализация, ведущие и транзитивные страны.

Bondarets M.V. Neoindustrialization as a strategy of social-economic modernization of the economy of Ukraine. The article deals with the practical issues that are associated with the implementation of strategies of the re-industrialization and modernization of the Ukrainian economy. Structural economic policies of the leading countries, the partial de-industrialization processes and the latest neoindustrialization strategy in terms of global development were analyzed. The factors that contribute to the return of high-tech industries of the developing countries to the leading countries were distinguished. Based on the experience of developed countries, possible strategies for the development of neo-industrial transition countries, in particular Ukraine, were outlined.

Keywords: modernization, industrialization, deindustrialization, neoindustrialization, leading and transitive countries.

Формування стратегій структурної трансформації економіки на концептуальному й на практичному рівні є вельми актуальними на сучасному етапі глобального розвитку як для провідних, так і для транзитивних країн з огляду на перманентний характер глобальної економічної й фінансової кризи. При цьому процеси деіндустріалізації в транзитивних пострадянських країнах та провідних країнах світу суттєво відрізняються. Якщо у транзитивних країнах вони стали наслідком переходу країн від адміністративно-командної економіки до ринкової, то в провідних країнах відбувалося винесення промислових виробництв у менш розвинені країни шляхом аутсорсингу, що було наслідком процесів глобалізації капіталу та панування неокласичного підходу до розвитку економіки; це призвело до відпливу інвестицій в основний капітал та кваліфікованої робочої сили. Однак, не дивлячись на різну природу вказаних процесів, вони мали негативні наслідки для розвитку промисловості як провідних, так і транзитивних країн, а тому потребують подальшого аналізу й дослідження.

Багато закордонних авторів розглядають процеси структурної трансформації сучасної високорозвинутої економіки в контексті теорії постіндустріального суспільства, серед яких Д. Белл [1], З. Бжежинський [2], О. Тофлер [3]. У ХХІ ст. цей підхід трансформувався в концепцію постмодернізації суспільства М. Хардта [4] та теорію «креативного класу» Р. Флоріди [5]. В російській науці цей напрям представлено працями Р. Абдеева, С. Дятлова, Д. Іванова, В. Іноземцева.

Проблеми нової індустріалізації транзитивних та провідних країн є на сьогодні недостатньо розробленими та потребують подальшого дослідження

Імперативи безпечного розвитку, проблеми структурної і інституціональної модернізації російської економіки та вибору посткризової концепції розвитку, зокрема – нової індустріалізації, досліджено в працях російських вчених С.Губанова, В.Наймушина. Глибокий аналіз концептуальних засад промислової політики як інструменту неоіндустріалізації проведено російськими дослідниками Ю.Лавриковою та О.Романовою. Неоіндустріалізацію як антикризову стратегію розвитку регіонів ідентифіковано в роботах російських вчених М.Гузєва та Л.Логинової. Серед українських вчених вагомий вклад у дослідженні теоретичних аспектів неоіндустріалізації транзитивних країн та їх еволюції в умовах панування світ-системи глобалізму належить академіку НАН України О.Білорусу [6]. Необхідність нової індустріалізації України з метою оновлення вторинного сектора економіки в умовах кризи доведено Е.В. Прушківською.

Міжнародний аспект проблем неоіндустріалізації в своїх працях розглядали українські вчені Т.Бауліна, О.Білорус, Ю.Єхануров, М.Жук, В.Ковалевський, Ю.Козак, Д.Лук'яненко.

Разом з тим дана тематика розробляється здебільшого за окремими напрямами. Отже, бракує досліджень щодо особливості сучасних стратегій неоіндустріалізації авангардних та транзитивних країн у контексті структурного реформування національних економік в умовах глобальної системної кризи.

Метою статті є аналіз структурної економічної політики провідних країн на сучасному етапі глобального розвитку, процесів часткової деіндустріалізації та новітніх стратегій їх неоіндустріалізації з ціллю можливого застосування їх в транзитивних країнах, визначення імперативів практичного втілення політики соціально-економічної модернізації України.

Сьогодні серед експертів відбувається дискусія щодо пострадянських транзитивних країн відносно шляхів структурної трансформації та модернізації їх економік. Деякі з них висловлюють думку, що таким економікам потрібна реіндустріалізація, або відродження галузей важкої промисловості на старій або частково модернізованій технологічній основі. Інші, – серед яких російські фахівці С.Губанов, В. Наймушин, українські – А. Арсенко, П. Єщенко, А.Задоя, – наполягають на зміні самого технологічного способу виробництва та продуктивних сил суспільства на новій технотронно-автоматизованій базі.

Цілком зрозуміло, що нова індустріалізація в пострадянських транзитивних країнах буде відрізнятися від неоіндустріалізації авангардних країн та буде носити «наздоганяючий» характер, однак її сутність, що полягає у переході виробництва на новий технологічний рівень з застосуванням технологій третьої індустріальної революції, залишиться незмінною.

Частина українських експертів, зокрема, О.Білорус, А.Задоя, А.Кінах, вважає, що «наздоганяючий» розвиток за відповідних умов дасть свої плоди не раніше ніж через 50 років і наполягають на застосуванні проривної або випереджальної стратегії розвитку, яка забезпечить перехід на постіндустріальну модель значно швидше.

Серед факторів, які заважають структурній перебудові національної економіки на новій індустріальній основі, треба виділити, насамперед, брак відповідних інституціональних передумов, через що у вітчизняних та закордонних інвесторів відсутні стимули для здійснення реальних інвестицій в реіндустріалізацію та неоіндустріалізацію. Наявність корупції, нереформована судова система, незахищеність власності – все це стримує мобілізацію внутрішніх інвестицій та залучення зовнішнього фінансування. Останнім часом у цей сфері

намітилися позитивні здвиги. Не без зовнішнього тиску в Україні були створені нові антикорупційні органи: НАЗК, Антикорупційна прокуратура, НАБУ, проведена реформа Генеральної прокуратури, на черзі – реформа суддівської системи, Митниці. Сподіваємось, що вище перелічені заходи допоможуть поповнити бюджет, що сприятиме розвитку науки та освіти, а це, в свою чергу, відіб'ється на розвитку технологічної бази неоіндустріалізації.

Звернемось до виокремлення практичних питань, що потрібно вирішити сьогодні в Україні на шляху до реіндустріалізації та неоіндустріалізації економіки. Експерти вважають, що для успішного росту України потрібно відходити від сировинної економіки, яка зараз забезпечує 57% українського експорту. Цей показник не багатовідрізняється від характерного для розвинених країн, але, на відміну від США і Євросоюзу, Україна виробляє мало якісної готової продукції з доданою вартістю, заміщаючи її дорогим імпортом.

Ключові експортні галузі – металургія, сільське господарство, хімічна промисловість і навіть ІТ-технології – є сьогодні на 80% сировинними. Причому з роками такий дисбаланс не змінюється, що, за даними МВФ, відображається й в нульовому зростанні реального ВВП України за 20 років при зростанні зовнішніх запозичень.

Переорієнтацію української економіки багато в чому ускладнює втрата 20% промислового потенціалу на Донбасі через агресію Росії. Але навіть в умовах реальної війни реформи можливі, і Україна це доводить.

Реіндустріалізація та неоіндустріалізація замість деіндустріалізації – така стратегія соціально-економічного зростання є сьогодні, на наш погляд, найбільш ефективною для України. Деякі західні економісти наполегливо радять Україні відбудувати наново свій власний внутрішній виробничий потенціал та намагатися зберегти у будь-який спосіб вже наявний, не дивлячись на необхідність ведення військових дій та світову фінансово-економічну кризу. Адже промислово розвинута країна може захистити себе набагато краще, ніж деіндустріалізована сільськогосподарська держава [7]. Таким чином, можна стверджувати, що зміцнення національної оборони також залежить від реіндустріалізації промисловості взагалі та оборонних виробництв зокрема.

Отже, Україні потрібно розвивати промисловість, яка забезпечить високу додану вартість, експортну виручку і, як наслідок, високі зарплати.

Які стратегії, що сприятимуть здійсненню реіндустріалізації й неоіндустріалізації, має застосовувати Україна у відносинах з Євросоюзом? Експерти вважають, що сьогодні Євросоюз має надати Україні дешевий капітал для відновлення виробничого потенціалу, що

буде перешкоджати потоку трудової міграції в ЄС та подальшій російській експансії. У зв'язку з цим ЄС варто згадати стратегію, що була застосована Заходом наприкінці 1940-х рр. задля зупинки поширення комуністичної ідеології у світі. Вона полягала у формуванні «поясу» багатих країн навколо комуністичних держав. Для цього був розроблений план Маршалла, який реіндустріалізував Західну Європу та індустріалізував Туреччину, Тайвань, Південну Корею й інші країни на шляху до Японії. Така стратегія індустріалізації зробила людей цих країн багатими та зупинила розповзання та панування комуністичної ідеології в інших країнах. Якщо ЄС повернувся б до економічної мудрості того періоду, він зрозумів би, що найкращий спосіб врятувати Україну від Росії – це провести реіндустріалізацію України. За останні кілька років Україна втратила так звані традиційні ринки – ринки Росії та країн СНД, а надії відшкодувати ці втрати за допомогою ринку ЄС не виправдалися. Яким чином можна збільшити товарообіг між Україною та ЄС? Україна є досить потужною країною, яка може забезпечити функціонування багатьох галузей промисловості, продукцію яких можна поставляти на внутрішній та зовнішні ринки. Якщо ЄС не надає більш вигідні умови Угоди про ЗВТ, а Україна й не намагається домогтися кращих торгових умов для себе, країні потрібно вибудувувати більш ефективну внутрішню промислову політику. Тоді й Євросоюз буде більше зацікавлений у співпраці з Україною.

Які ще стратегії на даному етапі розвитку, на нашу думку, потребують перегляду? Перше за все – це співпраця з МВФ. Нині в Україні склалася ситуація, коли майже всі реформи й урядові рішення приймаються задля чергового траншу. Сьогодні фахівці все більше розуміють, що модель, яка була запропонована МВФ Україні, не працює ні в Сполучених Штатах, ні в Англії, ні в інших країнах (згадаємо Аргентину, Ісландію), а очікування грошей з-за кордону є абсолютно неправильною стратегією. Як показує досвід, більшість країн вирішують свої проблеми у своєму власному виробничому секторі, не збільшуючи борги, як це робить Україна. Треба критично переглянути стратегію співпраці з МВФ і хоча би на першому етапі спробувати зменшити залежність країни від неї. З іншого боку, необхідно розібратись та зробити висновки щодо ситуації, яка трапилася влітку 2016 р., коли МВФ визнав, що зробив величезну помилку у стратегії співпраці з Грецією. Всупереч оптимістичним прогнозам країна так і не вийшла на економічне зростання, незважаючи на безпрецедентну міжнародну фінансову допомогу.

Друга позиція. В Україні занадто мало уваги приділяється як модернізації виробництва в цілому, так і розвитку малих і середніх підприємств, які є локомотивом економічного зростання та бюджетних надходжень в інших країнах. Для покращення ситуації у цій сфері

треба створити Банк розвитку, як це було зроблено в Бразилії в 1952 р., з метою сприяння розвитку промисловості та інфраструктури. Сьогодні у Бразилії діє достатньо ефективний Банк розвитку, який допомагає малому й середньому бізнесу через надання кредитів.

Які ще аргументи на підтримку відходу України від практики деіндустріалізації можна навести, спираючись на світовий досвід? Двадцять п'ять років провідні країни світу витратили на повільну деіндустріалізацію через слідування помилковим теоретичним положенням.

В останній період часу в провідних західних країнах панівним був неокласичний неоліберальний підхід до структурної економічної політики держави, який передбачав, що ринкова економіка завдяки дії механізму досконалої конкуренції самотужки визначатиме оптимальну галузеву структуру. Однак на практиці цей підхід виявився хибним. Винос за межі авангардних країн промислових виробництв у менш розвинені країни шляхом аутсорсингу призвів до розвитку процесів деіндустріалізації цих країн, відпливу інвестицій в основний капітал. Якщо проаналізувати показники відтоку капіталу зі США у 2008-2012 рр., то вони склали біля 1400 млрд. дол. США. У той же час середньорічна віддача від вкладень в основний капітал у цей період у США дорівнювала 10,9 %, в Індії – 26,1 %, а Китаї – 26,3%. Такі процеси вплинули й на зайнятість у виробництві провідних країн, наприклад у США у цей період було втрачено майже 5,5 млн. робочих місць у виробничій сфері, натомість зайнятість у зарубіжних філіях американських компаній зросла до 10 млн. чол. Результатом цих процесів стало скорочення долі промисловості у структурі економіки США. Якщо у 1950 р. доля промисловості в американській економіці складала майже 28%, то у 2008 р. – всього 11,5 % і продовжувала зменшуватися надалі. За даними на початок 2013 р. менше ніж 12 млн. чол. у США працювали у сфері виробництва, а безробіття в країні порівняно з 2008 р. збільшилося з 6,8 млн. чол. до 13 млн. чол. [8].

Більшість робочих місць, які створюються сьогодні у розвинених країнах, особливо у США – це низькооплачувані робочі місця у сфері послуг та сервісу так званої «сервісної економіки», що призводить до подальшого розшарування суспільства та росту соціальної нерівності. Така структурна політика авангардних країн в епоху глобалізації спричиняє зростання спекулятивного фінансового сектору, глобальної фінансової віртуальної економіки, коли нічим не забезпечені електронні гроші обертаються зі швидкістю світла навколо земної кули. З іншого боку, відбувається переміщення промислового виробництва зі США у країни Азії та Латинської Америки, що означає подальшу деіндустріалізацію США та інших провідних країн. Разом з

переміщенням виробництва в країни, що розвиваються, йде і найбільш кваліфікована робоча сила – вчені, інженери, спеціалісти ІТ-сектору.

Прямо протилежні процеси, пов'язані з новою індустріалізацією, відбуваються в країнах Азії, зокрема в Китаї, що прискорює процеси деіндустріалізації провідних країн. Якщо у 2000 р. на провідні країни припадало майже 73% від світового виробництва, а на країни, що розвиваються – 27%, то у 2012 р. на авангардні країни припадало лише 54% світового виробництва, а на держави, що розвиваються – вже 46%. Упевнено у даному змаганні зі США перемог Китай, який змінив баланс на свою користь після 2011 р. – уперше в історії став виробляти промислової продукції більше ніж США, які більше ніж століття утримували світове лідерство у даному напрямку.

Після 2012 р. з'явився новий тренд у структурній політиці провідних країн – повернення ряду промислових виробництв, що були раніше винесені у країни, що розвиваються. У 2012 р. відповідно до економічної політики Б. Обама у США було повернено деякі машинобудівні потужності, для чого у промисловому секторі було створено 50 тис. нових робочих місць та знижено податки, що стимулювало подальше повернення ряду промислових виробництв. Таким чином подальшу деіндустріалізацію у провідних країнах було зупинено. На думку експертів, головними чинниками, що спричинили відновлення промислового виробництва у провідних країнах, є відносно низька якість продукції, що виробляється за кордоном, зрив графіків виробництва та введення нової продукції в експлуатацію.

Інші експерти вважають, що в майбутньому поверненню виробництва в розвинені країни може сприяти перехід здебільшого на дешеві та альтернативні види енергії, а саме – на сланцеві вуглеводи у США, технологія видобутку якого є інноваційною та розробленою. Другим фактором може стати зміна самої ідеології промислового виробництва, що пов'язане з подальшим розвитком робототехніки та роботизації виробництва, коли потреба в людській праці буде суттєво зменшена. Лідером у цьому напрямі, безперечно, є Японія. Ще одним чинником повернення виробництва в розвинені країни може бути розвиток нових технологій третьої індустріальної революції, зокрема технології трьохмірного друку, що дозволяє створити абсолютно новий тип виробництва. Нині такі нові технології вже працюють і не тільки в розвинених країнах [9].

Як бачимо, процес неіндустріалізації в розвинених країнах йде слідом за процесом часткової деіндустріалізації, яка відбувалася у першій декаді ХХІ ст. й має на меті повернення високотехнологічних виробництв із країн Південно-Східної Азії та інших країн, що розвиваються, на новій технологічній базі. Змінити цю політику стало зараз набагато простіше через BREXIT, через колапс промисловості у

США. Не підлягає сумніву, що середній клас у США був створений в обробній промисловості і, коли американська обробна промисловість вмирає, середній клас також слабшає через втрату роботи та статків. Тому розчаровані в цьому жителі США й обрали Д.Трампа Президентом, що стало підсумком великої деіндустріалізації, того самого процесу, через який пройшла й Україна протягом останніх 25 років. Однак сьогодні це розчарування має перейти у набагато конструктивнішу соціально-економічну політику як в транзитивних, так і в авангардних країнах.

Отже на зміну процесам часткової деіндустріалізації в провідних країнах у другій декаді XXI ст. прийшли процеси неоіндустріалізації, що полягають у поверненні деяких промислових виробництв із країн, що розвиваються, та зміні самого способу виробництва на базі технологій третьої та четвертої індустріальних революцій.

Нова індустріалізація в пострадянських транзитивних країнах буде відрізнятися від неоіндустріалізації авангардних країн та носитиме «наздоганяючий» характер, однак її сутність, що полягає у переході виробництва на новий технологічний рівень з застосуванням технологій третьої індустріальної революції, залишиться незмінною. Разом з тим в деяких високотехнологічних галузях, де маємо достатній потенціал, необхідно втілювати проривну або випереджальну стратегію, яка забезпечить більш швидкий перехід на постіндустріальну модель розвитку.

Використані джерела та література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл / За ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
2. Brzezinski Zb. Between Two Ages. America's Role in the Technetronic Era / Zb. Brzezinski. – N.Y., 1970. – 230 p.
3. Тоффлер О. Третья волна / О. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 261с.
4. Hardt M. Empire / M. Hardt, A. Negri. – Cambrige, MA: Harvard University Press, 2000. – 478 p.
5. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее / Р. Флорида / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 421 с.
6. Білорус О.Г. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних країн / О.Г. Білорус // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 9-10. – С. 3-6.
7. Интервью с Эриком Райнетом: «Лучший способ спасти Украину от России – провести реиндустриализацию» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/economics/enews/intervyu-s-erikom-raynertom-celesoobrazno-umenshit-zavisimost-ukrainy-ot-mvf-759904.html>
8. Клинов В. Актуальные проблемы экономической политики США / В. Клинов // Вопросы экономики. – 2013. – № 5. – С. 129-135.

9. Грималюк А.В. Структурна трансформація сучасної високорозвиненої економіки / А.В. Грималюк, Т.Р. Майорова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – №3(74). – С. 71-78.